

ਵੈਠ ਮਾਧਨਾ

ਸੰਪੂਰਣ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਯੁੱਗੀ (ਸਾਹਿਤ) ਤੇ ਸੰਗੀਤਿਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਲਾਕਾਰ ਸਾਪੇਖੀ ਪੂਰਣ ਮੰਦਰ ਮਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਰਸਮਈ ਅਤੇ ਮਧੁਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਾਤਮਕ ਸੰਗੀਤਕਾਮ ਅਤੇ ਸਿਯਤ ਕਰਦਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਮਨੋਭਾਵ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ, ਉਸਦੀ ਵੈਠ ਮਾਧਨਾ ਤੇ ਉਤਪੰਨ ਮੰਦਰ ਹੈ 'ਜਾਣ' ਅਤੇ 'ਜਾਸਰ' ਤੇ ਸਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵੈਠ ਮਾਧਨਾ ਤੇ ਭਾਵ ਸਾਹਿਤ ਬਣਤਰ ਪੂਰਾ ਹੈ। ਇਸ-ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਮ ਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੈਠ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਸਾਧ ਕੈਂਦਾ ਜਾਂ ਕਾਥੀ ਇੰਠ ਕਰ ਕੈਂਦਾ ਕਿ ਇੰਠਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਸਾਹਿਤ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ; ਵੈਠ ਮਾਧਨਾ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਛਮੀ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵੈਠ ਮਾਧਨਾ ਲਈ 'ਵਾਇਸ-ਕਲਚਰ' (voice culture) ਮੰਦਰ ਦਾ ਖੁਲੋਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਜ ਕੱਠ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਪਕ ਰੂਪ ਇੰਠ ਚੁੱਕੀਤ ਹੈ। ਵਾਇਸ ਕਲਚਰ ਦੇ ਮੰਧੈਧ ਇੰਠ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

"Voice Culture is a science that deals with the various processes of cultivation the human voice to suit musical requirements. The cultivation of voice to a considerable degree of perfection is the aim of voice culture."

ਪੱਛਮੀ ਲੈਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਾਇਸ ਕਲਚਰ ਦੇ ਮੱਤੜ ਨੂੰ ਬੁੱਧ ਮਸ਼ੀਨ
ਗਿਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਮੁੜ ਆਗਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਗਿਆਨ
ਦੇਗ ਨਾਕ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵੱਡੇ ਜਗਰ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਮਾਯਨਾਂ
ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ
ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਸਿਰੀਖਣ
ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਮਾਯਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁੜ ਮਾਯਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿੱਖੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਗਿਆਨ
ਨੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਆਧਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ
ਕੋਈ ਮਾਯਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਯੋਗ ਕੀਤਾ; ਉਥੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ
ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸੀਮਾ ਹੈ।
ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਗੀਤ
ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਜਗਰੀ ਤੱਤ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ
ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੁਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਵਾਈ
ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੇ ਹੋਏ ਸੁਰ ਨਾਂ ਵਾਈ ਵਿੱਚ
ਬੜੀ ਸੁਰਤੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਯਥੇ ਇਹ ਬੜੀ ਹੋਰ ਦੀ ਗੱਲ
ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਬੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵਾਈ
ਜਾਂ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਹੋਏ ਹੈ, ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਵਿਗਿਆਨ
ਕਰਨ ਦੀ ਜਗਰ ਹੈ ਜਾਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
ਜੇ ਸੰਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਰੂਪੇ ਸੰਗੀਤ ਬਾਹਰ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਤੇ
ਬਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪੁੱਛੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੂਪ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁੜ ਨੂੰ
ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੁਰਤੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਜਾਂ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਹੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸੁਰੀਲਾ ਅਤੇ ਖੁਭਾਵਯੋਗੀ
 ਹੋਣਾ ਕੁਝ ਹੀ ਗੁਣ ਹੈ ; ਪਰੰਤੂ ਸੰਗੀਤਕਤਾ ; ਯੁੱਗੀ ਸਾਮਤਕਤਾ
 ਅਤੇ ਸਹੀਰ ਚਿੰਤਕਤਾ ਦੇ ਸਾਮ੍ਰਾਜਕ ਵਿਚਾਰ ਵਰਗੇ ਉਪਰੰਤ
 ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਖਣਾ ਚਿੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾਜ਼
 ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ । ਜਦਕਿ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਭਾਵੇਂ ਸਯੁਰ ਹੁੰਦੀ,
 ਪਰੰਤੂ ਫਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਫ ਉਹ ਦੋਸ਼ਪੂਰਣ ਨੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
 ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾਮ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਦੋਸ਼ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਸਯੁਰ
 ਬਣਾਉਣਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹੀ ਕੰਮ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਅਰਥ
 ਅਤੇ ਮੰਤਵ ਹੈ ।

ਕੰਮ ਸਾਧਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੱਤ

ਕੰਮ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸੰਤਕਾਤ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :

1) ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸੰਗੀਤ

ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਉਤਰਾਵ - ਉੱਚਾਵ, ਆਕਾਸ਼ਤ
 ਤਿੰਨਾਂ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸਹੀ ਫਰੀਕੇਂਸ, ਸਰਫਤਾ ਪੂਰਵ
 ਪ੍ਰਯਾਣ ਕਰਨਾ ; ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਜੋਰਦਾਰ ਅਤੇ ਫਰੀਕੇਂਸੀ ਹੱਥਲਾ ਅਤੇ
 ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਘਟਣ ਆਦਿ ਤੇ ਯੁੱਗ ਸਿਫਤਿਕ ਹੱਥਲਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ
 ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਚਿੰਨਾਕ ਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਹੱਥਲਾ ਘੱਟ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ।
 ਇਸਦੇ ਨਾਫ ਜੀ ਸਵਰ ਦਾ ਸੁੱਧ ਸਥਾਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁੱਧ
 ਸੰਗਾਣ ; ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਸਵਰ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ
 ਪ੍ਰਯੋਗ ਗਾਉਣ ਨੂੰ ਖੁਭਾਵਯੋਗੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕੰਮ ਦੇ

ਇਸ ਗ੍ਰਾਂਠਾਂ ਨੂੰ ਗਮਿਫ ਕਰਕ ਪ੍ਰਥੀ ਕੰਠ ਮਾਧਨਾ ਦੀ ਮਗੀ
ਮੈਧ ਦੀ ਘੜਤ ਜਗੜਤ ਤੋਂ, ਜੋ ਕਿਸੀ ਜੰਗ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਹਰੈਮ
ਇੱਥੇ ਜੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਮਦਰ ਮਾਧਨਾ ਅਤੇ ਅਭਿਮਾਮ ਵਿਧੀ :

ਮਦਰ ਮਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਧੀ
ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਸਾਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਘੜਤ ਘੱਟ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ
ਗਈ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਤਮ ਕਸਾਬਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਮਦਰ ਮਾਧਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਮਿਹਰੈਮ ; ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ :

ਮਦਰ ਮਾਧਨਾਂ ਵਿਭਾਂਤ ਅਤੇ ਸੁਧ ਚਿਤ
ਪੌਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਦਰੀ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ
ਮਾਧਨਾਂ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ਮਾਲੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੰਠ ਮਾਧਨਾਂ ਫਲੀ ਸਭ
ਤੋਂ ਪਾਠਾਂ ਸੰਧ ਸਭਨ (ਸ) ਦੀ ਮਾਧਨਾਂ ਪੌਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
ਮਦਰ ਨੂੰ ਪੌਣੀ - ਪੌਣੀ ਸੁਮਾਰਿਤ ਕਰਕੇ ਪੌਣੀ ਉਮ ਗੁੰਨ ਤਰਨੀ
ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਾਧਨਾ ਸਭ ਤਾਕਪੁਰੀ ਜਾਫ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
ਜੀਨ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ 15-20 ਮਿੰਟ ਜਾਂ ਜੰਧਾ ਘੰਟਾ ਅਤੇ ਫਿਰ
ਮਾਧਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੁਆ ਲੇਹਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ
'ਆ', 'ਏ', 'ਓ' ਆਦਿ ਆਫਾਪ ਦੁਆਰਾ ਮਾਧਨਾ ਕਰਨ ਦੀ
ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਮਦਰ ਵਿੱਚ 'ਮ' ਕੀਤੀ ਕੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
ਮਦਰ ਦੇ ਸੁਸੰਯੋਗ ਦੀ ਜਾਂਚ ਫਲੀ ਸਰਫ ਮਾਰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
ਗਾਇਕ ਆਪਣੇ ਕੰਠਾਂ ਤੇ ਉੱਚ ਉੱਚ ਕੀ ਗਾਏ, ਪਰੰਤੂ ਆਖਿਰੀ
ਮਾਰਤ ਜੀ ਘੜਾ ਪੌਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮਦਰ ਜਿਤਨਾ ਕੀਠਾ

ਪੰਜਾਬ , ਉਤਰਾ ਦੀ ਘੱਟਾ ਘੱਟੇ ਟਿਕਾਉਂ ਪੰਜਾਬ । ਯਾਤਰਾ
 ਮਾਰ 15 ਮੀਟਰ ਦਾ , ਦੁਮਰ - ਤੀਰਾ 20 ਮੀਟਰ ਦਾ ਘੱਟੇ ਇਕ
 ਤਾਂ ਮਾਯਾ ਵਰਗ ਨਾਫ 60 ਮੀਟਰ ਨਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੀ
 ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਪਿਛਾਨ ਹੱਥਾ ਚਾਗੀਰਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟੀਆਂ
 ਵਰਦੇ ਮੈਂ ਮਹਰ ਵਿੱਚ ਕੰਧ ਨਾਂ ਬਰਬਰਾਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ।
 ਕਈ ਕਈ ' ਉਮ ' ਮੁਖਰ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਵਰਗ ਚਾਗੀਰਾ ਹੈ ।
 ਮੁਖਰ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸੇ ਵੇਰਾ
 ਨਾਫ ਪੰਚਮ ਦੀ ਮਾਯਾ ਵਰਗੀ ਚਾਗੀਰੀ ਤੋਂ ਘੱਟੇ ਜਦੋਂ ਪੰਚਮ
 ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ੰਧ ਨਿਕਲਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤਾਰ ' ਮ ' ਦੀ ਮਾਯਾ
 ਵਰਗੀ ਚਾਗੀਰੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਦੀ ਮੇਰਾ ਮਾਯਾ ਵੱਧ
 ਵੱਧ ਚਾਗੀਰਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਮਾਯਾ ਨਾਫ ਘਾਟਨ ਕਈ ਗੁਣ
 ਵੀਠ ਵਰ ਕੰਧੀ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ! ਕੰਠ ਤੋਂ ਪੂਰਣ ਘਾਪਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ,
 ਮਮਤਰ ਦਾ ਤਫਰਾ ਹੋਣਾ , ਮਗਰਿਕ ਨਾਲ ਦਾ ਠੀਕ ਮੁਠਾਈ
 ਹੋਣਾ , ਮਹਾਮ ਦਾ ਕੰਠ ਹੋਣਾ ਘੱਟੇ ਟੈਕੀਕਮਾ ਦੀ ਕਮਰਤ ਘਾਇਰ
 ਮੇਰਾ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਸੰਧ ਮਧਤਰ ਹੈ ਸੰਧ ਰਿਸਤ ,
 ਗੰਧਾਰ , ਸੰਧਿਕਮ , ਪੈਂਟ ਤੋਂ ਮਿਸ਼ਾਦ ਮਹਰ ਦਾ ਘਾਤਿਕਮ
 ਵਰਗ ਚਾਗੀਰਾ ਹੈ ਘੱਟੇ ਉਮ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਤਾਰ ਮਧਤਰ ਦਾ ।
 ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਸੰਧਿਕਮ ਤੋਂ ਤਾਰ ਪੰਚਮ ਤੱਕ , ਘਾਟਨ ਘਾਮਾਨੀ
 ਨਾਫ ਕੰਠ ਜਾਣ ਵੇਲੇ , ਤਾਂ ਘਾਪਿਕਾਰ ਦਾ ਘਾਤਿਕਮ ਵਰਗੀ
 ਚਾਗੀਰਾ ਹੈ ਘੱਟੇ ਉਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਰਾ ਘਾਤਿਕਮ ਵੱਧ ਵੱਧ
 ਚਾਗੀਰਾ ਹੈ ।

ਮਹਾਮ ਨਿਰੰਤਰ

ਮਹਾਮ , ਮਹਰ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਵਰਗ ਦਾ

ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਧਕ ਤੋਂ । ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕੱਠੇ ਇੱਕ
 ਸਿੱਖ ਇੱਥੇ 15-16 ਵਾਰੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਭਿਆਸਿਕ ਦੁਆਰਾ
 ਸਾਹ ਕੈਂਦ ਦੀ ਡਿੱਗਾ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸਾਹ
 ਲੈਣ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਨਾਫ ਨੀਕਲ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚੁੱਕੀ- ਚੁੱਕੀ ਘਾਹ
 ਕੱਢਣ ਦੇ ਸਾਭਿਆਸਿਕ ਨਾਫ ਫੈਲਾ ਕੇ ਸਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
 ਸਾਭਿਆਸਿਕ ਕਰਨ ਨਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਇੱਥੇ ਗੰਗਤਰੀ ਉਤਾਰ- ਚੜ੍ਹਾਉ
 ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਇੱਥੇ- ਇੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਮੁਹਰ ਜੰਤਰ

ਪਹਿਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ
 ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜੀ ਵੀ ਹੈ । ਆਰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਚੀਨੀ
 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਣ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਚਿਕਿਤਸਕ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਿੱਟੇ
 ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵੱਖ-
 ਵੱਖ ਅੰਗ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੁਹਰ ਨਾਫੀ, ਕੰਠ,
 ਮੁਹਰ, ਜੰਤਰ, ਜੀਭ ਅਤੇ ਤਾਸੂ ਆਦਿ ਮਨੁੱਖੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ
 ਦੇ ਸਾਧਕ ਹਨ । ਇਹ ਸਾਭਿਆਸਿਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਨਾਫ, ਆਪਸੀ
 ਤਾਫ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਨਾਫ ਅਤੇ ਇਹ ਉੱਚੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੇ ਨਾਫ
 ਸੁਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਇਕਾਗਰ ਮੁਹਰ, ਗਾਇਕਾਂ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ :-

ਸੰਗੀਤ ਇੱਥੇ ਕੰਠ, ਸਮਤਕ
 ਅਤੇ ਕੰਠਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧ
 ਗਾਇਕ ਦੇ ਸਮਤਕ ਇੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਠ ਇੱਥੇ
 ਕੱਢਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ
 ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁਹਰ ਮੁਹਰ ਕਰੇ । ਮੁਹਰ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸੁਖਮ

ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਯੋਗ
 ਹੈ। (ਸਿਵਰਾਜ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ) ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹੀ
 ਗਾਇਕ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸੈਸ-ਜੈਲ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਸਮੇਂ
 ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ
 ਸਫ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਉਹ ਆਵਾਜ਼; ਸਮਾਂ ਯਾਰ
 ਜ਼ਰੂਰ ਘਰ ਵਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਪਠਿਯਾ ਦੇ ਪਠਿਯਾ
 ਵਿੱਚ ਯੁੱਧਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼
 ਕਾਰਨ ਸੁਰੀਸ਼ਾਪਕ ਬਾਣਿਆ ਹੋਵੇਗੇ। ਵਿਗਾਨ ਘਰਾਣੇ ਦੇ
 ਉਮਤਾਦ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰਮੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਸ਼ੇ ਗਾਇਕ ਸਨ। ਇਹੀ
 ਸੰਘ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਪਠਿਯਾ ਦੇ
 ਸੁਰੀਸ਼ੇ ਜਿਨਾਦਾਤਰ ਸੁਰੀਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸੁਰੀਸ਼ੇ ਵੀ ਚਾਹੇ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ।

ਪਠਿਯਾ ਅਤੇ ਉਪਚਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਮਦਰ ਸਾਧਕ ਦੇ ਫਲੀ
 ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਮਰ ਸਨ ਅਤੇ ਸੁਰੀਸ਼ੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਫਲੀ ਗਾਇਕ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਰੀ,
 ਬਾਰ-ਬਾਰ ਜੁਕਮ, ਯੁੱਧ, ਯੁੱਧ, ਸਿੱਟੀ; ਸੁਰੀਸ਼ੇ;
 ਸੁਰੀਸ਼ੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ
 ਹੈ। ਬਾਣ-ਪੀਠ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਯੁੱਧੇ ਗਰਮ ਜਾਂ
 ਟੋਟੀਆਂ ਵਰਗੇ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਯੁੱਧ, ਯੁੱਧ, ਸੰਘ, ਪੀ,
 ਸਾਧਿ ਯੁੱਧਿਕ ਪਠਿਯਾਂ ਦਾ ਸੈਲ ਕਰਮਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
 ਕੋਲ ਦੇ ਫਲੀ ਕੁਝ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਜਿਵੇਂ: ਸੁਰੀਸ਼ੇ, ਸੰਗ,
 ਸਿੱਟੀ, ਗਲੀ ਸਿੱਟ, ਇਫਾਇਲੀ, ਸੈਂਟ, ਹਰਕ,

ਆਰਠ ਆਇ ਦੇ ਨਾਫ - ਨਾਫ ਮਠਠ ਹੋਣਾ , ਕਮਰਤ ਆਠੇ
 ਹਲਕਾ ਭੋਜਨ ਆਠਵਾਰੀ ਹੈ । ਮਠਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾਉਣ ਕਈ
 ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਮਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗ ਆਠਵਾਰੀ ਹੈ ।
ਮੁਦਰਾ ਦੇਸ਼

ਮਠਰ ਨੂੰ ਹੋ ਤਹਾਂ ਨਾਫ ਸੁਗੰਧ ਬਣਾ ਕੇਣ ਤੋਂ
 ਬਾਅਦ , ਉਸਦਾ ਸਰੀ ਪੁਰੋਗ ਆਠੇ ਆਠਕਾਮ ਦੇਗਦ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ
 ਵਾਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹਾਂ ਤੋਂ ਗਾਇਕ ਦੇ ਬਣਾ ਬਣਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ । ਗਾਇਕ
 ਸਮੇਂ ਚੀਬਣੀ ਜਾਂ ਕੰਬਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਣ , ਆਵਾਜ਼ ਬਣਾ ਕੇ
 ਗਾਉਣਾ ; ਉਪਰ ਨੀਚੇ ਦੇਖਣ , ਆਗੇ ਪਿੱਠੇ ਮੁੜਨਾ , ਨਿੱਕੇ ਵਿੱਚ
 ਗਾਉਣਾ , ਉੱਚ ਪੱਠੇ ਯਕਬਣ , ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹ ਕਰਨਾ , ਮਾਹ ਕਿੱਠ
 ਦੇ ਆਨੁਚਿਤ ਦੇਗ ਆਇ ਮੁਦਰਾ ਦੇਸ਼ ਹਨ । ਜੈਕਰ ਆਠੇਤ
 ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਵੱਖ ਖਿਯਾਦ ਨਾ ਹੋਣਾ ਗਿਠਾ , ਤਾਂ ਕਈ
 ਦੇਸ਼ ਉਤਪੰਨ ਤੋਂ ਕੇ ਗਾਇਕ ਮੈਂਦਰਜ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ
 ਹਨ ।

ਕੋਠ ਮਾਧਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭ

ਨਿਯਮਿਤ ਆਠੇ ਉਚਿਤ ਦੇਗ ਨਾਫ
 ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੋਠ ਮਾਧਨ ਨਾਫ ਵਿੱਚ ਗਾਇਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼
 ਰੂਪ ਗੁਣ , ਜਾਤੀ ਗੁਣ , ਮਧਾਨ ਗੁਣ ਕੀਪਣ ਕਰ ਸੈਂਦੀ ਹੈ ।
 ਕੋਠ ਰੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਠਾਮ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ;
 ਟੈਂਟੈ , ਨਾਭੀ , ਗਿਰਾ , ਮੁੱਖ ਆਠੇ ਮਮਤਰ ਨੂੰ ਕਲ
 ਆਸਰਾ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੱਖ ਆਵਾਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਈ
 ਮਧੁਰ ਆਠੇ ਸੁਗੰਧੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਤੋਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ

ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਮਾਯਾ ਤੇ
ਬਿਨਾਂ ਆਇਕ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ
ਮੰਗੀਤ ਕਰਤ ਇੱਕ ਸ਼ਕੀ ਸ਼ਕੀ ਮੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਪਕ
ਜਿਹ, ਜਿਹਿ ਨੇ ਕੋਈ ਮਾਯਾ ਜਾਫ ਸ਼ਾਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ
ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਸ਼ਕੀ ਮਗਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।
ਇਹ ਇੱਕੋ ਖੀਤਿਤ ਇਸਤ੍ਰਿ ਲਿਖਿਤ ਖੁਸ਼ਮਕਰ, ਮੰਗੀਤ
ਮਾਰਤਿਤ ਖੀਤਿਤ ਉਕਾਂਗ ਜਾਥ ਸ਼ਕੀ ਦੇ ਜਾਮ ਇਸ਼ਿ
ਕੋਰ ਤੇ ਟਰਕਟ ਜੋਗ ਜਿ।

ਸ਼ਾਯਦਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਿਖਾਵਾਂ ਇੱਕ
ਸਮੇਂ ਦੀ ਘਾਟ ਸ਼ਕੀ ਸ਼ਿਯਾਤਿਤ ਖਾਠਕੁਮ ਜੋ ਕਾਰਣ,
ਕੋਈ ਮਾਯਾ ਟੁੱਧ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪਿਸ਼ਾਦ ਇੱਕ ਜਾ ਰਿਗ
ਹੈ। ਮੰਗੀਤ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਕੀ ਕਰੀ ਸ਼ਕੀ ਬ੍ਰਾਹਮਿਨੀ
ਕੋਰ ਟੁੱਧ ਪਿਸ਼ਾਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਰੀ ਹੈ।